

هنگام شب که کمر فضا شده
 جیل کو آب بکشد یا تو شعل
 دست ای رسیدی ملک نشسته تا دیر
 بزم خلکو او رسیدی خورشید
 بوجوه جزیره طوکت دورا
 بر تنغ در نشاند که بر می عوفه
 تدبیر عفت امور جهان ایچون
 بالای جوح هفت کبوان که نه
 اطراف صالای شعله که کو
 قدری تو که دیده عبرت مساهد
 کم بونظای ویرمدی عالم ترا
 بالا نشین سند ساها نادر
 جسد عین عهده رای دایر

سلطان قیو خورشید هشتاد و پنج

Yetenekli Bir Şair ve Hırslı Bir Âlim-Bürokrat: Bâkî'nin Profesyonel Kariyeri ve Sosyal Ağı

Abdullah Karaarslan

ORCID: 0000-0002-1671-6324
Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi / İstanbul-Türkiye
abdullah.karaarslan@sabanciuniv.edu

“Kimse çekmez ilerü himmet-i şâhâne çeker”

(Bâkî, K. 12/14)

Giriş

On altıncı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı merkezileşmesinin artmasıyla birlikte ilmiye sınıfı da müstakil bir teşkilata dönüşerek hiyerarşik bir bürokrasiye kavuşmuştur. Yeni kurulan medreseler ve mevleviyet kadılıklarıyla beraber ilmiye bürokrasisi giderek genişlemiş, medrese mezunları kasabat kadılığı ve mevleviyet olmak üzere iki ana kariyer yolunu takip etmeye başlamışlardır.

Bu dönemde ilmiye mesleğine rağbetin arttığı, ilmiye kapısında önemli bir birikimin olduğu görülmektedir. Bu bürokratik gelişmelere paralel olarak sosyal ağların da geliştiği ve önem kazandığı söylenebilir. İlmîyede aile, mülâzemet, akrabalık, hemşehrîlik ve himaye bağları gibi sosyal bağlar etkin rol oynamaya başlamıştır.

Yine bu dönemde ilmiye mensupları, yüksek ve edebî bir Türkçe'nin inşasında etkili olmuş, teşekkül etmekte olan Rûmî edebiyatın en önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Manzum ve mensur eserleriyle yeni bir yazınsal kimliğin doğuşunda başat aktörler olmuşlardır.

Osmanlı hanedan mensuplarının sarayda daha uzun ikamet etmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan saray ağında sultan kendisini tecrit etmiş, musahipleri sultana yakınlıkları sayesinde devlet idaresinde nüfuzlarını artırmışlardır. İlmiye mensupları da saray ağıyla ilişkiler kurmaya gayret etmişler, kimi zaman sultanın yakınları arasına girerek idari mekânizmalarda merkezi aktörlere dönüşmüşlerdir.

Bu çalışma, kurumlar ve sosyal ağların toplumun ayrılmaz unsurları olduğu iddiasını taşır. Merkezileşme ve bürokratikleşmenin arttığı bir dönemde sosyal ağların ve ilişkilerin de eş zamanlı olarak ortaya çıktığı ve geliştiği savunulmaktadır. Bu bağlamda bir âlim-bürokrat olan Bâkî'nin profesyonel kariyeri ve sosyal ağları dönemin gelişmeleriyle birlikte tartışılacaktır.

Sahn-ı Seman Medresesi'nde bir şairler sınıfında ders alan Bâkî, yeni bir yazınsal kimliği kuran isimlerin başında gelmektedir. Bâkî, dört padişah devri yaşamış, her devirde sarayla farklı düzeylerde ilişkiler kurmuştur. Bâkî'nin hayat hikâyesi bir anlamda ilmiyenin on altıncı yüzyılın ikinci yarısındaki serencâmıdır. Kariyerinin başında çektiği zorluklar, o dönemde medrese mezunlarının müşterek dertleridir. İlişkileri, Osmanlı erken modern döneminde sosyal ağlarının nasıl kurulduğunu ve işlediğini gösteren örneklerdir. Bu bağlamda bir âlim-bürokrat olan Bâkî'nin ilmiye kariyeri ve sosyal ilişkileri dönemiyle birlikte ele alındığında, erken modern Osmanlı toplumunun dinamiklerine daha yakından bakmaya olanak sağlayacaktır.

Bâkî'nin Mufasssal Kıssası: İlk Yıllar

“N'ola dehr içre nişânım yoğise ankâyum”

Mahmud Abdülbâkî, Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed adlı fakir bir babanın çocuğu olarak 933 (1526-1527) yılında dünyaya gelir

(Çavuşoğlu, 1991: 537-540; Köprülü, 1986: 243-253; Donuk, 2017: 1173-1189).¹ Çocukluğunda serrac (kandilci) çıraklığı yapan Bâkî, bir müddet sonra medrese tahsili yapmaya karar verir (Gökyay, 1979: 125-139). Bâkî, kabiliyetinin ve zekâsının farkına vararak bir noktada reaya sınıfından çıkıp yönetici (askeri) sınıfa dâhil olmak istemiş olmalıdır. Bir müezzinin oğlu olarak Bâkî'nin önünde yalnızca bir yol vardır: Bütün Müslümanlara açık olan ilmiye sınıfına dâhil olmak. Böylece şair, müderrislik ve kadılık seçenekleriyle Osmanlı bürokrasisinde yükselebilecektir.

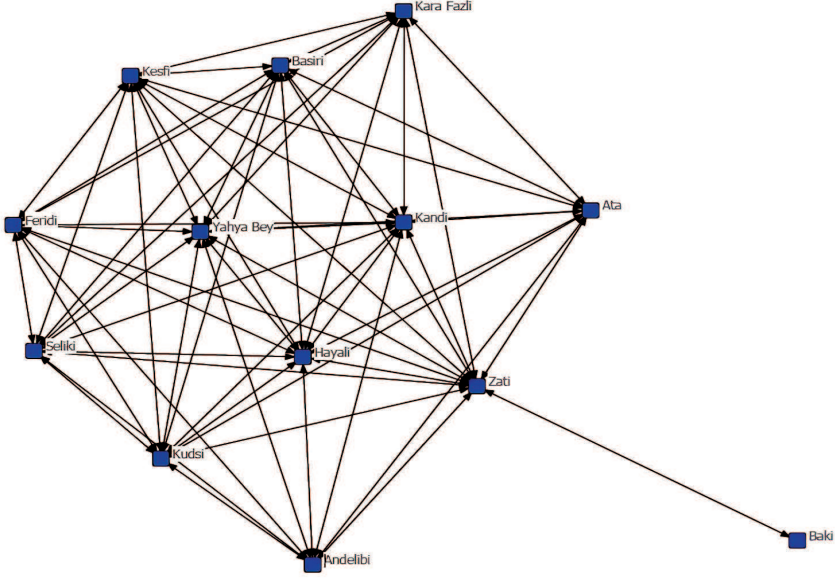
Bâkî'nin ilk medrese tahsilini nerede aldığını bilmiyoruz. O dönemde Arapça dilbilgisi, mantık, kelam, hitabet, belagat ve dini ilimler dersleri veren Haric Medreseleri'nden sonra, daha ileri düzeyde kitapların okutulduğu ve uzmanlık eğitimlerinin verildiği Dâhil Medreseleri'ne devam etmiş olmalıdır. Tetimme Medreseleri denen Sahn-ı Seman Medresesi'ne hazırlık aşamasının ardından, 960 (1552-1553) yılında Osmanlı medreselerinin zirve noktası olan Sahn-ı Seman'da Karamanî Mehmed Efendi'nin talebeleri arasına katılmıştır.

Bâkî, Sahn-ı Seman yıllarından önce, dönemin en önemli şairleri arasında gösterilen Zâtî ile tanışmıştır.² Üç padişah görmüş, pek çok devlet adamının meclisinde bulunmuş, sayısız şiir kaleme almış büyük şair, artık yaşlanmış ve remilci dükkânında küçük meblağlar karşılığında şiirler yazmaktadır (Kim, 2018: 92). Fakat hâlâ bir şiir okulu sayılan dükkânında genç şairlere yol göstermeye devam etmektedir. Bâkî de yazdığı bazı şiirleri Zâtî'ye götürmüş ve kısa zamanda kendisinin takdirini kazanmıştır. Öyle ki, usta şair, Bâkî'nin bir matlasını tamamlayarak *Divan*'ına koymuş, genç şaire nazireler yazmıştır. Böylelikle Zâtî, genç

¹ Macit ve Kaplan, Fatih Camii çevresindeki gündelik hayatın 16. yüzyıldaki sosyo-kültürel konumu düşünüldüğünde, Bâkî'nin ailesi için kullanılan fakir/yoksul sıfatının belirleyiciliğini yitireceğini iddia ederler (Macit-Kaplan, 2014).

² Biyografik kaynaklarda kronolojik bir problem olduğu görülmektedir. Köprülü, Çavuşoğlu ve İpekten; Bâkî'nin önce Karamanî Mehmed Efendi'nin Sahn Medresesi'ndeki derslerine başladığını, daha sonra Zâtî'nin remilci dükkânına devam ettiğini ifade etmişlerdir. Fakat Zâtî'nin 953 (1546) yılında vefat ettiği ve Karamanî Mehmed Efendi'nin Sahn Medresesi'ne 960 (1552-1553) yılında atandığı göz önünde bulundurulursa Bâkî, önce Zâtî'yle tanışmış ve bu dönemde şiirde kendini kanıtlamıştır.

şairi şiir çevrelerine tanıtmış, pek çok şairle tanışmasına aracılık etmiştir. Genç Bâkî, Zâtî'nin dükkânında Hayâlî ve Taşlıcalı Yahya Bey gibi dönemin ünlü şairleriyle tanışma fırsatı bulmuştur.

Şekil 1. Zâtî'nin şiir çevresine Bâkî'nin dâhil oluşu

Nitekim 953 (1546) yılında tamamladığı tezkiresinde Latîfî, Bâkî'den şiire yeteneği olan genç bir sanatkar olarak söz eder ve şairi Zâtî'nin takdirini kazanan matlalarından biriyle tanıtır (Canım, 2000: 186). Latîfî'nin tezkiresini yazdığı sırada sanat erbabı olan Bâkî, anlaşılıyor ki ilmiye tarikine geç bir yaşta yönelmiştir. Belki de keskin zekâsının ve sıra dışı yeteneklerinin farkına varmış ve medrese eğitimi almaya karar vermiştir. Zâtî'nin bu kararda ne gibi bir payı olduğu ise bilinmemektedir.

Hoş sohbet, neşeli, coşkun tabiatlı ve nükteli olduğu rivayet edilen Bâkî, genç yaşlarından itibaren İstanbul'un içki ve eğlence meclislerinin aranan simalarından biri olmuştur. Kışın Balat, Samatya ve Galata meyhanelerindeki içki meclislerine devam eder, bozahanelerdeki şair meclislerini kaçırmaz, yazları ise Beşiktaş ve Tophane bahçelerinde, Kâğıthane mesiresinde vakit geçirirdi (Köprülü, 1986: 243-53). Bu mekânlar şairlerin

bilgi alışverişinde bulunduğu, ortak bir kültür inşa ettikleri yerler olduğu gibi yeni himaye ilişkilerinin de kurulduğu yerler olmalıdır.³

Bâkî 27 yaşlarında iken artık tanınan ve sevilen bir şair olduğu dönemde, Karamanî Mehmed Efendi'nin Sahn-ı Seman'da şiirde kabiliyetli gördüğü öğrencilerin arasına katılır. Bu sınıfta Hoca Sadeddin Efendi, Nev'î Efendi, Mecdî Mehmed Efendi gibi 16. yüzyılda Osmanlı/Türk şiiri ve nesrinin en yetkin örneklerini veren isimler vardır. Cevrî, Üsküplü Vâlihî, Muhyî-i Karamanî, Camcızâde, Remzizâde, Hüsrevzâde de yine burada yetişmiş önemli şairlerdendir (Donuk, 2017: 1174). Bu dönemde hocasına yazdığı “Sünbül Kasidesi” ile şöhretini bir kat daha artırır.

İki sene sonra Karamanî Mehmed Efendi'nin Edirne'ye tayini üzerine, yeni kurulan Süleymaniye medreselerine atanan Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine devam etmeye başlar. Bu sırada inşası süren medreselerin bina eminliği⁴ görevini de yürüten Bâkî, medrese hücrelerinde kalmaktan iyice usanmıştır. 962 (1555) yılında Nahcivan Seferi'nden dönen Sultan Süleyman'a bir kaside takdim ederek şiirinde sultana hâlini arz eder. Bâkî kudumiyye türündeki kasidesinin fahriye bölümünden sonra eklediği 18 beyitle aslında padişaha hâlini arz etmeyi amaç edinmiştir. Şairin bu arz-ı hâlden amacı yaşadıklarını anlatmaktır, çektiği sıkıntılardan sultanı haberdar etmektir. Verilen görevi layıkıyla yapmaya çalıştığını vurgulayan Bâkî aslında daha iyi bir vazife istemektedir. Bunu da emsallerinin ve akranlarının kendisine göre daha yüksek makam ve rütbelerde bulunduklarını söyleyerek dile getirmiştir (Kaplan, 2021: 54).

Zillet ü mihnet ile şimdi tamâm üç yıldır
Yaturuz zâviye-i hücrede bî-nâm u nişân

³ Bâkî'nin bu yönü, Sultan II. Selim ile münasebet kurmasına yardımcı olmuştur. Nitekim Atâyî, Bâkî'nin Sahn Medresesi'nde müderris iken Haziran 1573'te sultan tarafından Boğaz'da Çubuklubahçe yakınlarında bulunan Sıra Pınarı adlı mesire yerine Kıbrıs'tan mazul Kâmî Efendi ile birlikte eğlenceye davet edildiğini aktarır (Donuk, 2017: 722).

⁴ Bina emini, mimardan farklı olarak padişahlara ait kasır, külliye ve benzeri yapıların yapımında veya onarımında malzeme ve işçi sağlayan, harcamaları takip ederek hesapları tutan kişidir (Pakalın, 2004: 234).

İrdiler pâye-i a'lâya ser-â-ser emsâl
Buldılar mertebe-i 'âliye cümle akrân

Ne revâdur fuzalâ kala kıbâb altında
Kim görüpdür k'ola deryâyı habâb içre nihân (K. 2/46-48)

Bâkî, üç senedir medrese hücrelerinde kaldığını, bütün akranlarının yüksek mertebelere geldiğini söyler. Fazilet sahiplerinin kubbe altında kalması reva mıdır? Denizin bir hava kabarcığında gizlenmesi görülmüş müdür diyerek hâlini sultana arz eder.

Nev'îzâde Atâyî, Bâkî'nin Kânûnî'nin dikkatini ilk defa bu şiirle çektiğini söylese de, sultanın Bâkî'ye nasıl bir iltifat ettiğinden bahsetmez (Donuk, 2017: 1174-1175). Bâkî'nin bu şikâyeti sultan tarafından nasıl karşılandı bilmiyoruz; fakat pek de olumlu bir sonuç elde edememiş olacak ki, 963 (1555) yılında hocasının Halep kadısı tayin edilmesiyle, kendisi de kadı naibi olarak Halep'e gitmiş ve burada dört sene kalmıştır.

Bâkî tam da şiirleriyle şöhret bulmaya başlamış iken, medrese tahsilinden hemen sonra mülâzemet alması beklenen bir anda İstanbul'dan uzakta bu kadar uzun müddet yaşamaya nasıl razı olmuştur? Otuz yaşına gelen Bâkî, İstanbul'daki çetin hayat şartlarına daha fazla tahammül edememiş midir? Halep'i bir kaçış olarak mı görmüştür? Yoksa Köprülü'nün dediği gibi Bâkî'yi bir aşk macerası mı Halep'e sürüklemiştir?

Köprülü, Bâkî'nin Kadızâde'nin oğlu Yusuf'a büyük bir alaka duyduğunu ve şüphesiz bu yüzden Yusuf'un arkasından Halep'e gittiğini düşünmektedir. Yusuf hakkında yazdığı gazeller dilden dile dolaşmış, hatta "Seni Yusuf'la güzellikte sorarlarsa bana / Yusuf'u bilmezsin amma seni ra'nâ bilürin" beyti sonraları Bostanzâde Mehmed Efendi tarafından tekfirle suçlanmasına yol açmıştır (Köprülü, 1986: 246). Bâkî'nin Halep'te dört sene kalmasını yalnızca bir aşk macerasıyla açıklamak zor görünmektedir. Sahn-ı Seman mezunu, şiirde şöhret sahibi, ilmiyede yükselme arzusu olan biri için, bu kararın 16. yüzyılın ikinci yarısında ilmiye bürokrasisindeki yığılmalardan ve mülâzemet almanın zorlaşmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bina eminliği yaparak medrese hücrelerinde daha fazla kalmaya tahammül edemeyen Bâkî, Halep seyahatiyle

kendisine zaman kazandırmak istemiş olabilir. Halep Beylerbeyi Kubad Paşa'ya sunduğu kasidedeki,

Şu câmı sundı bana serverâ bu sâkî-i dehr

Şarâbı zehr ile âlûde dârû-yı kattâl (K. 20/29)

Elümde sâgar-ı 'işret emîr-i meclis idüm

Zamâne olmasa devr-i edânî vü erzâl (K. 20/40)

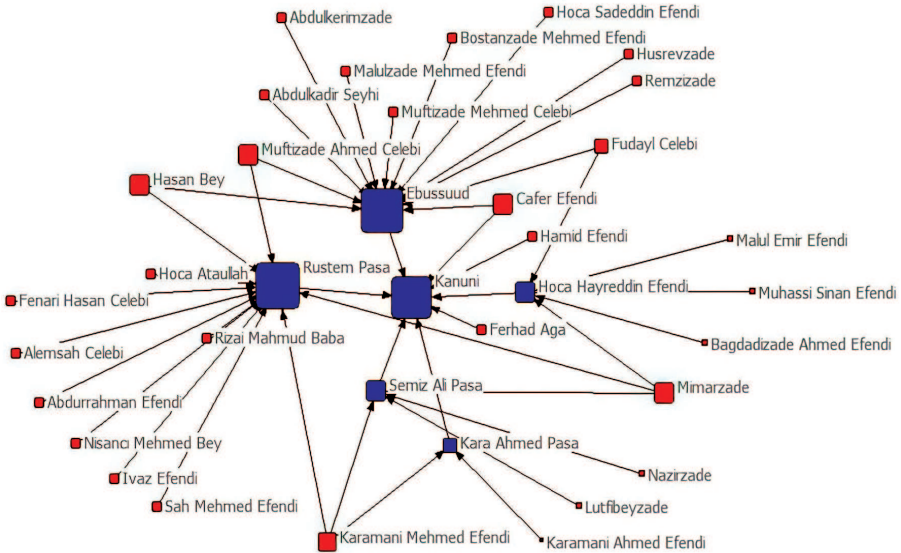
ifadelerinden İstanbul meclislerine özlemine ve talihinin kötü gittiği için Halep'e gelmek zorunda kaldığını anlıyoruz. Nitekim Halep'ten dönüştü derhal mülâzemet almak için yollar aramaya başlamıştır. Mülâzemet, âlimlerin ilmiye bürokrasisine kabulü demektir. On altıncı yüzyılın ilk yıllarından itibaren çoğunlukla "mevalî" denilen yüksek rütbeli âlim-bürokratlara tanınan mülâzemet verme yetkisi, bazı özel durumlarda padişah, paşalar ve beyler tarafından da kullanılabilir (Atçıl, 2017: 102-113; İpşirli, 2020: 537-539). Kazasker ruznamçelerine göre, 16. yüzyılın ikinci yarısında ilmiye mesleğine rağbetin arttığı, ilmiye kapısında önemli bir birikmenin olduğu görülmektedir. Mülâzemet almış olan danışmentler, bir sıraya konarak atanmaya başlamışlardır. Atanma sürelerinin de yine birikmeden dolayı bu dönemde uzadığı söylenebilir (Beyazıt, 2014: 37-42).

Mülâzemeti kontrol altına almak için 944 (1537) yılında Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliği döneminde, müstakil mülâzemet defterleri düzenli olarak tutulmaya başlanmış, mülâzımların yedi senede bir mülâzemet vermesi kanun olmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 45-48).⁵ Mülâzemet almak için "nevet" denen bu dönemlerden başka seçenekler de vardı. Muidlikten, müstakillen, teşriften, tezkirecilikten, fetva eminliğinden, vefattan ve şefaitle de mülâzemet alınabilirdi (Atçıl, 2017: 141; Uzunçarşılı, 1988: 179). Muidlik, en seçkin mülâzemet şekliydi. Hocalar en seçkin öğrencilerini asistan olarak istihdam ederler, en önce muidlerine mülâzemet verirlerdi.⁶ Hocaşâdeler denen mevalî çocukları genel-

⁵ Fakat bu kanun ilerleyen yıllarda düzenli olarak uygulanamamıştır.

⁶ Ebussuud Efendi'nin muidlikten mülâzemeti (yani en üstün mülâzemeti) babasına hürmeten Bostanzâde Mehmed Efendi'ye vermesi, diğer talebesi Hoca Sadeddin Efendi'yi son derece üzmüş, iki isim arasındaki husumet ömürlerinin sonuna kadar devam etmiştir (Beyazıt, 2014: 53).

Bâkî'nin Sahn-ı Seman medresesinden ders arkadaşları olan Hoca Sadeddin Efendi, Hüsrevzâde Mustafa Efendi ve Remzizâde Mehmed Efendi güçlü aile bağlarına sahip isimlerdi. Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in musahibi Hasan Can'ın oğluydu. Hüsrevzâde, Fatih döneminin meşhur âlimi Molla Hüsrev'in torunuydu (Donuk, 2017: 923-924). Remzizâde ise Müeyyedzâde ailesine mensuptu (Donuk, 2017: 1125-1127). Bu isimlerin üçü de Ebussuud Efendi'den mülâzemet alarak ilmiye kariyerine rahat bir başlangıç yapmışlardı. Sahn-ı Seman'daki talebelerden güçlü aile bağlarına sahip olmayan Mecdî, Câmî, Cevrî, Muhyî ve Vâlihî gibi isimler ise kasabat kadılığına yönelmek durumunda kalmışlardı. Sahn-ı Seman'daki bir diğer isim Nev'î Yahya Efendi ise Bâkî gibi güçlü bir sosyal sermayeye sahip değildi. O da Bâkî gibi kasabat kadılığını seçmemiş, mülâzemet almak için uzun yıllar beklemek zorunda kalmıştı (Donuk, 2017: 1134-1158). Bu örnekler, ilmiye bürokrasisine girişte aile bağlarının mülâzemet bağıyla güçlü ilişkisini göstermektedir. Fakat ilmiyedeki tek faktör aile ya da mülâzemet bağları değildi. Himaye bağları, tarikat bağları da âlim-bürokratların kariyerinde etkiliydi.

Şekil 3. Kânûnî döneminde himaye ağı

Yükselme arzusu, yılmaz tabiatı ve şiirdeki olağanüstü kabiliyetiyle Bâkî, kurduğu sosyal bağlarla ilmiye kariyerindeki zorlukların üstesinden gelebilmiştir. Bâkî, bu şartlarda bir ulema ailesinin mensubu olmadığı-nın farkında olarak, mülâzemet almaktaki güçlüğü şiirdeki kabiliyetiyle aşmaya çalışmış, güçlü bir hâmî arayışına girmiştir. Bunun için padişah-tan başlayarak, şeyhülislam ve veziriazamın himayesine başvurmuştur.

Bâkî, Halep'ten dönüş yolunda Konya'da karşılaştığı Ebussuud Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'ye derhal bir "nuniye" kasidesi takdim eder ve kendisinden babasına hitaben bir tavsiye mektubu alır.

Hâsıl ey kân-ı kerem irdi bu gün ol dem kim
Eser-i 'âtufet ü lutf zuhûr ide hemîn

Lâyık-ı devlet ü şâyeste-i ikbâl oldur
Kalmaya Bâkî-i bîçâre melûl ü gamgîn (K. 26/30-31)

ifadeleriyle Mehmed Efendi'nin himayesini ve yardımını talep eder. İstanbul'a geldiğinde Ebussuud Efendi'ye de bir kaside takdim eder (Küçük, 2002: 40-42). O dönemde Şeyhülislam Ebussuud Efendi ilmiye üzerindeki en etkili şahıstı. Ebussuud Efendi'nin mülâzımları diğer mü-lâzımlardan daha şanslı olarak ilmiyenin en yüksek pozisyonlarına ge-lebiliyorlardı. 1550 yılından sonra ilmiyeye dâhil olan ve zirvedeki dört pozisyona ulaşan mevalinin yarısından fazlası Ebussuud Efendi'nin mü-lâzımlarıydı (Atçıl, 2009: 497). Bâkî kendisinden bir mülâzemet alabi-lirse, İstanbul'da rahat bir kariyere kavuşacaktı. Fakat Bâkî'nin bu ha-yali de gerçekleşmemiştir, nitekim şeyhülislamdan doğrudan yardım aldığına dair bir işaret yoktur.

Bâkî'nin hâmî arayışı Ebussuud Efendi ile kalmaz. İlmiye üzerin-deki bir diğer etkili isim olan veziriazam Rüstem Paşa'ya da yaklaşılmaya gayret eder. Hocası Karamanî Mehmed Efendi'nin de hâmilelerinden biri olan Rüstem Paşa, İstanbul, Tekirdağ, Kütahya, Medine gibi şehirlerde medreseler inşa etmiş, pek çok müderrisi himayesine almıştır. Rüstem Paşa Medresesi müderrislerinin de mülâzemet vermede Sultan Medrese-lerinden sonra ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu kazasker defterlerin-den anlaşılmaktadır (Beyazıt, 2014: 57-63). Mahmileri arasında Fenârî Hasan Çelebi, Ebussuudzâde Ahmed Çelebi, Mimarzâde, Abdurrahman

Efendi, Nişancı Mehmed Bey, Şah Mehmed Efendi, Hasan Bey, Alemşah Çelebi gibi pek çok ismin olduğunu biyografik kaynaklardan öğreniyoruz (Donuk, 2017: 542, 758, 796). Rüstem Paşa hâmîsi olduğu isimleri olabildiğince kollarken, başka himaye ağlarına dâhil olan bazı önemli isimlerin azledilmesinde de rol oynamıştır. Bâkî, şiirden hoşlanmadığı bilinen Rüstem Paşa'ya doğrudan kaside yazmaktansa onun hocası ve şeyhi Rızâî mahlaslı Filibeli Mahmud Efendi'ye iki kaside takdim eder (Küçük, 2002: 42-46). Fakat bu gayretleri de neticesiz kalır, Rüstem Paşa'nın himayesini elde edemez.

Bâkî bu defa, Rüstem Paşa'nın vefatının ardından sadrazamlığa getirilen Semiz Ali Paşa'ya kasideler takdim ederek şansını dener (Küçük, 2002: 44-48). Şiiriyle sadrazamın dikkatini çekmeyi başarmış görünen şair 969 (1561) yılında danışment olur⁷. Fakat otuz altına yaşına gelmiş ve hala mülâzemet alamamıştır. Ders arkadaşlarının yüksek pozisyonlarda müderrisliğe başladığını gören Bâkî, mülâzemet almak için her defasında yılmadan şiirini kullanır.

Mirahur Ferhad Ağa vasıtasıyla şiirlerini Kânûnî'ye ulaştıran Bâkî, nihayet sultanın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bâkî'nin danışment olduğunu öğrenen Kânûnî, derhal kendisine mülâzemet verilmesini emreder. Devrin Rumeli Kazaskeri Hâmid Efendi henüz danışment olan birine mülâzemet verilmesi kanuna aykırıdır diyerek karşı çıkmak istediye de Kânûnî'nin ısrarları üzerine şair, 971 (1564) yılında 30 akçe ile Silivri Medresesi'ne tayin edilir. Mülâzemet defterine bizzat Kânûnî tarafından kaydedilen Bâkî, o dönemde istisnai bir imtiyazla ilmiye mesleğine girer (Donuk, 2017: 1175).⁸

⁷ 1561'de sadaret makamına geçen Semiz Ali Paşa'ya, paşanın hayatını kaybettiği 1565'e kadar hem "hâtem" redifli kasidesini hem de meşhur bahariyyesini sunmuş, sadrazamın himayesini kazanmıştır. Şair, bu himayenin neticesinde Ali Paşa'nın ihsanına mazhar olmuştur. Şair, aşağıdaki beytinde bunu dile getirmiştir (Kaplan, 2021: 57-58):

Şol kadar irdi hedâyâ şeref-i medhünle

Ki benân-ı kalemüm oldı ser-â-ser hâtem (K. 19/37)

⁸ Bâkî'nin bu yıllardan sonra sultanla hususi bir yakınlık kurduğu görülmektedir. Şair, sultanın türlü ihsanlarına nail olmuş, aynı zamanda çok güçlü bir hâmî de kazanmıştır. Bu konuda detaylı ve önemli bir inceleme için bk. Kaplan, 2021: 47-96.

Bâkî, kısa bir süre sonra Murad Paşa Medresesi'ne tayin edilerek İstanbul'a gelmek imkânına kavuşur. Artık sultanın şiirlerine nazireler ve tahmisler yazmakta, bir yandan şiirde şöhretini artırmakta, bir yandan kariyerinde ilerlemektedir. Selanikî'nin Ferhad Ağa'dan aktardığına göre "Bâkî gibi bir şairi bulup ortaya çıkardığından dolayı" Sultan kendini bahtiyar sayar, bunun saltanatının en mutlu birkaç hadisesinden biri olarak kabul eder (İpşirli, 1999: 858). Bâkî'nin Kânûnî'nin dikkatini çektiği dönem danışment olduğu 970-971 (1563-64) yıllarıdır.⁹ Şair 38 yaşlarında şiirde güçlü örnekler verdiği bir dönemindedir. Nitekim Kânûnî'nin iltifatına mazhar olduğu bu dönemde *Divan*'ını Sultan'a takdim eder. Üç yıllık bu mesut dönem, Kânûnî'nin 974 (1566) yılında vefatıyla son bulur. Bâkî, sosyal ağında en güçlü hâmişî ve dayanağını artık kaybetmiştir.

Suhan Mülkünün Padişahı Bâkî: II. Selim Yılları

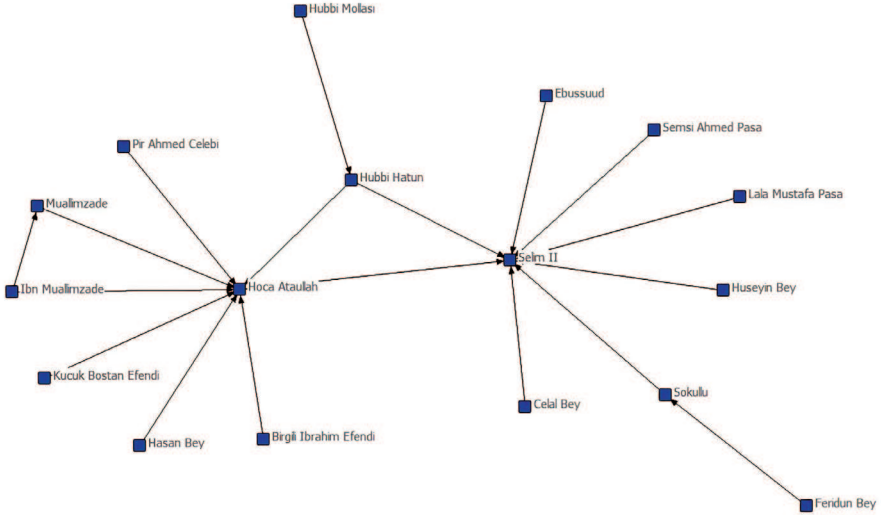
“Her kişi dünyâda geh mahzûn olur geh şâd-mân”

Yeni sultanın tahta çıkışıyla Osmanlı seçkinleri arasındaki güç dengesi yeniden düzenlenirdi. Her padişah kendi hane halkıyla beraber başkente gelir, selefi olan sultanın hane halkı ile ciddi bir mücadele içine girilirdi. Yeni padişah, bir yandan kendi egemenliğini tesis etmeye ihtiyaç duyarken bir yandan da mevkiini yüksek rütbeli Osmanlı seçkinleriyle müzakere etmek durumundaydı. Bu nedenle tahta çıkan yeni padişahın ilk yılları, yoğun bir hizip mücadelesi ile geçirdi (Şahin, 2013: 45). Nüfuzunu kaybeden hâmişîlerin ilmiye mensubu olan mahmîleri de bu durumdan etkilenirdi.

II. Selim'in tahta çıkmasıyla ilmiye bürokrasisi de sert bir müdahale ile karşılaşmıştır. Yeni sultanın üzerinde güçlü bir nüfuzu bulunan hocası Ataullah Efendi, süratle yakınlarının kazaskerlik, önemli kadılıklar ve müderrislik pozisyonlarına getirilmesini sağlamıştır (Donuk, 2017: 566-570).¹⁰

⁹ Bâkî ile Kânûnî arasında şiirle kurulan yakın ilişki için bk. Şen, 2006.

¹⁰ Hoca Ataullah'ın hısımları olan Muallimzâde Efendi önce Perviz Efendi'nin yerine Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, aynı yılın sonlarında da Kadızâde'nin yerine Rumeli kazaskeri olmuştur. Hoca Ataullah'ın hısımlarından Hasan Bey İstanbul kadılığına

Şekil 4. II. Selim döneminde himaye ağları

Bâkî bu sıralarda Rüstem Paşa'nın hocası Rızâî Efendi'ye sunduğu kaside-leri küçük değişikliklerle Hoca Ataullah Efendi'ye sunarak sultan hoca-sının himayesine girmek istemiş olmalıdır.¹¹ Fakat bütün bu gayretlerine

tain edilmiştir. Hoca Ataullah'ın hocasının oğlu olan Leyszâde Pir Ahmed Çelebi de Rüstem Paşa Medresesi'ne yükselmiştir. Hoca Ataullah'ın kardeşinin damadı Küçük Bostan Efendi de Hoca Ataullah Efendi sayesinde ikbalî parlayanlar arasındadır. Hemşehrisi Birgili İbrahim Efendi'nin Şehzâde Murad'a hoca olarak tayin edilmesinde de yine Hoca Ataullah Efendi'nin rolü vardır. Yine II. Selim'in yakınlarından Hubbi Hatun'un damadı Vusuli Mehmed Efendi Bursa kadılığına getirilmiştir. Azledilen isimler arasında Rumeli Kazaskeri Çivizâde Damadı Hâmid Efendi ve Hâmid Efendi'nin yakın dostu Anadolu Kazaskeri Perviz Efendi ve yine Hâmid Efendi'nin mülazımlarından Vani Efendi sayılabilir. Görüldüğü üzere bu atama sil-silesinden pek çok bağlantılı isim etkilenmiştir.

¹¹ Rızâî Mahmud Baba Efendi'ye sunduğu ilk kasidedeki "Baba Efendi hazreti kim hâk-i pâyine / Gökde hilâl iki bükülür verir selâm" beyti (İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler, 2853, v. 6b) "Mihr-i sipîhr-i mekremet ol kim cenâbına / Gökden hilâl iki bükilüp virür selâm" (İÜ, yazma eserler, 2928, v. 22b; İÜ yazma eserler, 2889, v. 29a; İÜ yazma eserler, 385, v. 17b) şeklinde değiştirerek Hoca Ataullah Efendi'ye sunmuştur. Rızâî'ye sunduğu ikinci kasidede "Hâce-i âlî-nazar ser-çeşme-i fazl u hüner / Hazret-i Baba Efendi kâm-bahş u kâmrân" beytini (İÜ yazma eserler, 5475,

rağmen, Hoca Ataullah Efendi'nin de himayesini elde edememiş görünmektedir. Dahası Bâkî'nin Murad Paşa müderrisliği pozisyonu Ataullah Efendi çevresinden İbn Muallimzâde'ye verilmiştir.

Bâkî mazul kaldığı bu yıllarda Sokullu Mehmed Paşa'nın sır kâtibi ve en yakınlarından *Münşeat* sahibi Feridun Bey'in dikkatini çekmeyi başararak himayesine girer (Küçük, 2002: 73-74).¹² Feridun Bey'in aracılığıyla üç yıl aradan sonra 977 (1569) yılında Mahmud Paşa Medresesi'ne tayin edilir. 979 (1571) yılında da yine Feridun Bey himayesinde Eyüp Medresesi'ne atanır. Feridun Bey'in Sokullu Mehmed Paşa'yla tanıştığı Bâkî, bu vesileyle II. Selim'in huzuruna da kabul edilir. II. Selim'in kendisine gönderdiği şiirlere nazireler söyler, gazellerini tahmis eder. Bâkî, artık devlet yönetiminde en etkili kişi olan Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın himayesindedir. Ancak bu himaye ilişkisi tek taraflı düşünülmelidir. Bâkî'nin, Sigetvar seferini hikâye ettiği *Fezail-i Cihad* isimli eserinde eski hâmişi Semiz Ali Paşa'yı suçlarken, Sokullu Mehmed Paşa'yı ise övücü ifadelerle andığı görülmektedir (Kaçar, 2015: 30-31). Bu bağlamda Sokullu'nun seferdeki başarılı rolüne dikkat çekerek Sokullu'nun pozisyonunu güçlendirmeye gayret ettiği söylenebilir. Atâyî'nin naklettiğine göre 981 (1573) senesinde şair Kânî ve Bâkî II. Selim ile Çubuklubahçe'de mesirede buluşmuşlar ve şiirlerini sultana takdim etmişlerdir. Fakat Kânî ve Bâkî'den birini sultanın kendisine hoca tayin etmesinden çekinen muşahipleri daha sonra bu isimleri sultandan uzak tutmaya gayret etmişlerdir (Donuk, 2017: 793).¹³ Bu hadise sultanın çevresinde farklı kampların rekabet içerisinde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

v. 8b; İÜ yazma eserler, 5523, v. 25b; İÜ yazma eserler, 3846, v. 20b) ise “Hâce-i ‘âlf-nazar ser-çeşme-i fazl u hüner / Dâver-i ferhunde-ahter kâm-bahş u kâmrân” (İÜ yazma eserler, 385, v. 18b; İÜ yazma eserler, 3864, v. 19a; İÜ yazma eserler, 2928, v. 21b; İÜ yazma eserler, 2889, v. 27a) şeklinde değiştirerek Hoca Ataullah Efendi'ye takdim etmiştir.

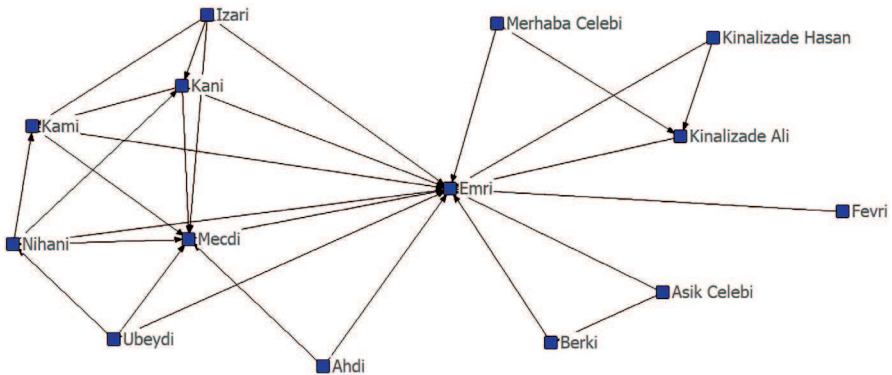
¹² Bâkî, Feridun Bey'in konağı için bir şiir kaleme almıştır. Feridun Bey bu şiiri çok beğenerek konağının salonunun duvarlarına naksettirmiştir.

¹³ Bâkî gibi Kâmî de şiirleriyle Kânûnî'nin dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmış isimlerdendir. Şair tezkireleri, Kânûnî'nin Kâmî'ye pek çok ihsanlarda bulunup, kendi medreselerinden birine tayin ettiğini, hatta bir beytini çok severek kendisini Edime Kadılığı'na getirdiğini ifade ederler.

Bâkî'nin Rakipleri

“Kesdi ‘ırkın kargazâdedür diyen düşmenlerin
Zâğlanmış bir kılıçdur Bâkıyâ şî‘rün senün”

Bâkî bir yandan çok güçlü sosyal ilişkiler kurarken, bir yandan da rakipler ve düşmanlar edinmiştir. Şair Emrî çevresindeki Edirneli şairler, rakiplerinin başında gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin en önemli ilmi ve edebî merkezlerinden biri olan eski başkent Edirne çevresinde bu dönemde de bir grup entelektüelin şair Emrî çevresinde bir araya geldikleri görülmektedir. On altıncı yüzyılın en güçlü şairlerinden, muam-mada devrinin üstadı Emrî’den tezkirelerde sitayişle bahsedilmekte, şiirlerine genişçe yer verilmektedir. Edirneli olan Mecdî, İzârî, Ubeydî, Kânî, Kâmî, Nihânî gibi şairler Emrî’nin etrafında bir şiir çevresi kurmuşlardır. Merhaba Çelebi, Kınalızâde Ali Çelebi gibi Edirne’ye atanan kadılar da zaman zaman bu çevreye dâhil olmuşlardır. Atâyî’nin naklettiğine göre, bir gün Edirneli şairler Bâkî’yi Edirne’ye davet etmişler ve sohbet esnasında şehirlerini överlerken Bâkî “Gerçekten şehrinizin güzelliği çok, fakat tek kusuru içinde adam olmamasıdır” ifadeleriyle Edirneli şairleri derinden incitmiştir. Emrî, Deli Kerim, Mecdî gibi şairler de bunun üzerine Bâkî’ye ağır hicivler yazmışlardır. Bâkî de bu şairlere karşı yine hicivlerle karşılık vermiştir. Atâyî hicivlerin okuyanları rahatsız edeceğini düşünerek yalnızca hafif bir dille kaleme alınmış bir örnek vermekle yetinir (Donuk, 2017: 1183-1184).

Şekil 5. Şair Emrî çevresi

Bu düşmanlığı yalnızca bu davetle açıklamak bizce güç görünmektedir. Bâkî ile Emrî çevresi arasında şiir düşüncesi ve tarzları arasında bir fark vardır. Emrî'nin İstanbul'a mesafeli durmayı tercih ettiği, istiğna göstererek hiç kimseye kaside yazmadığı ve himaye ağlarına dâhil olmadığı bilinmektedir. Emrî muammaları ve şiirde yeni mazmunlar üretmesiyle, Edirneli diğer şairleri de etkilemiş, İstanbul şairleri arasında yaygın olan edebî üsluptan farklı şiirler kaleme almıştır. Nitekim Talikizâde'nin *Şehnâmesi*'nden öğrendiğimize göre, Kânûnî'ye Emrî'nin sanatlı, bâkir mazmunlarla süslenmiş gazelleri takdim edilmiş, fakat sultan Emrî'nin şiirlerinde “selâset ve nefâset” bulamamış, Emrî'nin mana için nazmı perişan ettiğini düşünmüştür (Saraç, 1996: 325). Öte yandan sultan, Bâkî'ye şiirlerini göndermekte, kendisinin fikirlerini merak etmektedir (Şen, 2006: 185). Onun ince işçilikli ve yüksek sanatlı şiirleri, ahenkli üslubu sultan tarafından takdir edilmiş ve İstanbul'da da benimsenmiştir. Diğer yandan Emrî'nin usta olduğu muamma sanatı ise gidecek unutulmuştur.

Bâkî'nin Talihiyle Ceng ü Cidali:

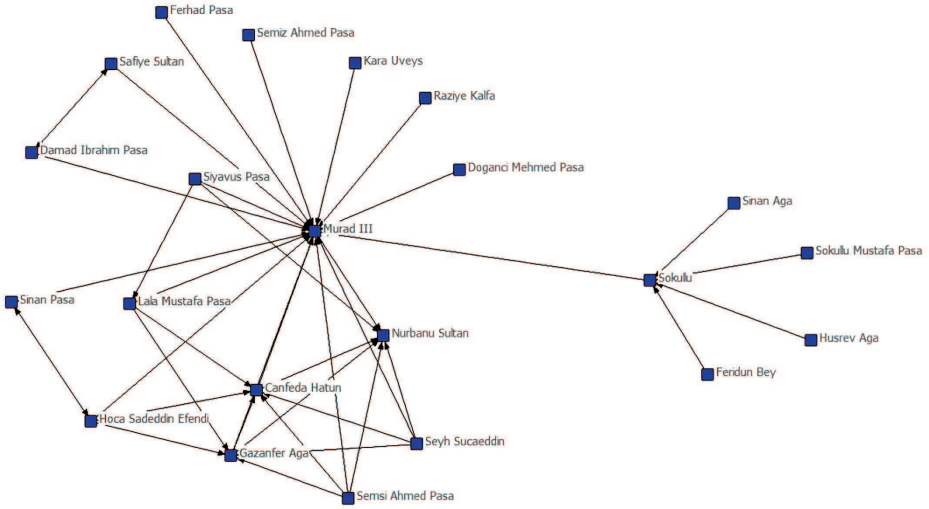
III. Murad ve III. Mehmed Dönemleri

“Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî”

III. Murad'ın cülusu ile musahipleri saray ağına dâhil olarak kısa sürede devlet yönetimindeki en etkili isim olan Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı bir cephe oluşturmuşlar ve veziriazamın nüfuzunu kırmaya başlamışlardır. Bu dönemde en yüksek müderrislik pozisyonu olan Süleymaniye müderrisliğinde bulunan Bâkî de hâmisine karşı açılan cephe-den nasibini alacak, yeni rakipler ve düşmanlarla karşı karşıya kalacaktır.

Bir gün Bâkî'nin III. Murad'ı yerdiği bir şiirini padişaha gösteren düşmanlar, III. Murad'ın hiddetlenmesine sebep olurlar. Şairin derhal müderrislikten azledilmesini ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasını emreden sultanı, Bâkî'nin dostları sakinleştirirler ve söz konusu şiirin Nâmî adında bir şaire ait olduğuna padişahı ikna ederler (Sungurhan Eydurân, 2009: 171-172). Çavuşoğlu, aslında bu beytin Bâkî *Dîvan*'ının pek çok yazma ve basma nüshasında yer aldığını, görünüşe göre, hâmilelerinin

Bâkî'yi kurtarmak için şiirini Nâmî'ye isnat ettiklerini ifade eder (1999: 538). Macit'e göre, şairlerin iktidar aleyhine şiir kaleme aldıklarında, tanıklar tarafından muhtemel siyasi nedenlerin saklanarak şiirin başka şairlere atfedilmesi bilinen bir tavidir (2021: 20). Şiirin Bâkî'ye aidiyeti konusunda kuşklar varsa da, bu dönemde siyasi güç dengelerinin Bâkî aleyhine değiştiği muhakkaktır (Macit, 2021: 21). Hâmîleri Bâkî'nin İstanbul'dan gönderilerek Selimiye müderrisliğine atanmasını engelleyemezler. Şair bir süre Edirne'de kaldıktan sonra, Mekke kadılığına ve ardından Medine kadılığına tayin edilir. İlmîyede mevâlî olanlar Mekke, Medine gibi uzak bölgelerin kadılığını pek tercih etmezlerdi, nitekim Bâkî de İstanbul'dan uzakta yaşamaktan hayli bunalır. Bir yandan da Medine halkının şikâyetleri artar, bunun üzerine Medine kadılığından uzaklaştırılarak İstanbul'a çağrılır.

Şekil 6. III. Murad döneminde saray ağı ve kamplaşmalar

Bâkî Mekke'de iken yıllar yılı şairin hâmîliğini yapan Sokullu Mehmed Paşa öldürülmüştür. Sokullu Mehmed Paşa'nın öldürülmesinde Şemsi Paşa, Gazanfer Ağa, Canfeda Hatun, Nurbanu Sultan, Lala Mustafa Paşa, Şeyh Şüca ve Hoca Sadeddin Efendi'nin saray çevresinde kurduğu ittifak rol oynamıştır. Sokullu'nun vefatının ardından bürokraside

otuzdan fazla mahmûsi görevden alınmış, saray ağının Sokullu karşıtı aktörleri ağırlık kazanmışlardır (Fleischer, 1986: 73).

Bâkî, Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle başladığı *Mekke Tarihi* tercümesini ve birkaç gazelle bir kasidesini III. Murad'a takdim eder. Böylelikle padişahın hiddetinin yatışmasını sağlar. Fakat Sokullu'nun ardından yeni himaye bağlarına ihtiyaç duyar. Doğancı Mehmed Paşa, Şemsi Ahmed Paşa ile Gazanfer Ağa saray ve bürokrasi çevresinde rollerini artıran isimler olarak öne çıkarlar. Bu isimlerden hiçbiriyile ilişkisi olmayan Bâkî, II. Selim'in kızı Fatma Sultan'la evli olan vezir Siyavuş Paşa, Kânûnî ile yakınlaşmasını sağlayan Ferhad Paşa ve sultan hocası Hoca Sadeddin Efendi ile yakınlaşarak yeni himaye bağları kurar. Bahsi geçen hâmilelerinin yardımıyla 992 (1584) yılında İstanbul kadılığına getirilir. Fakat bir yıl sonra bu görevden uzaklaştırılarak Üsküdar'da ikamete mecbur edilir. Bu mecburi ikamet emrinin sebebinin ise tam olarak bilmiyoruz. Sokullu'nun ardından saray ağında musahiplerin rollerinin hızla arttığı söylenebilir. Farklı kampların kıyasıya çekişmesiyle geçen III. Murad döneminde sadrazamlık pozisyonunun altı vezir arasında on defa el değiştirdiği görülmektedir. Günhan Börekçi'nin "musahipler devri" olarak adlandırdığı bu dönemde saray çevresindeki farklı kampların Bâkî'nin pozisyonunu olumsuz etkilediği düşünülebilir (Börekçi, 2010: 10). Kısa bir süre sonra tekrar İstanbul kadılığına getirilen Bâkî, bir müddet sonra Anadolu kazaskerliğine terfi eder. İki yılın ardından yine azledilir. Bu defa üç yıl mazul kaldıktan sonra 999 (1591) yılında tekrar Anadolu kazaskerliğine getirilir.

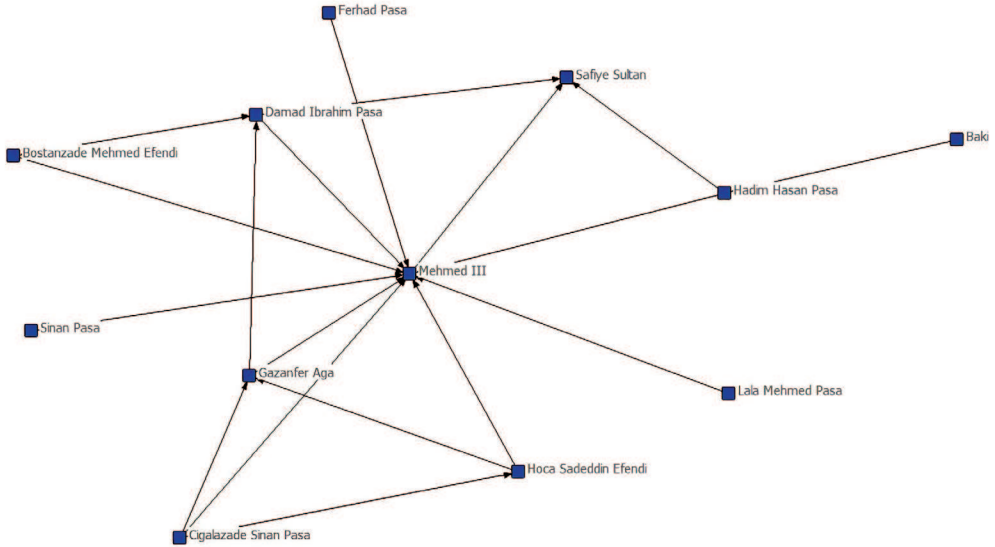
Bu tarihlerde bazen bir gecede İlmiye silsilesi değişmektedir. İlmiye bürokrasisinin tepesindeki bu ani aziller, Selaniki'nin ifadelerine göre, herkes tarafından hayretle karşılanır. Saray çevresi ve vezirlerle yakından ilişkili olan yüksek âlim-bürokratlar, kıyasıya güç mücadelelerinin ortasında kalmışlardır. İlmiye mensupları, her an güçlü bir hâmi arayışını sürdürmek durumundadırlar. Bu durum yalnızca İlmiye için değil, bürokrasinin en üst kademeleri için de geçerlidir. Görevden alma ve yeniden atama olayları III. Murad ve III. Mehmed döneminde çarpıcı biçimde sıklaşmıştır (Fleischer, 1986: 100).

Kazaskerlik kurumu bu dönemde eski gücünü kaybetmiş görünmektedir. On altıncı yüzyılın ilk yarısında uzun süreler görevde kalan kazaskerler yüzyılın sonuna gelindiğinde çok sık görev değiştirmeye başlamışlardır. Atamalara saray çevresinin müdahalelerinin artması ile 16. yüzyılın ilk yarısında şeyhülislam, veziriazam ve kazaskerlerin ağırlığında olan ilmiye bürokrasisine başka aktörler de müdahil olmaya başlamıştır. II. Selim döneminin başından sonuna devletin en güçlü ismi olarak kalan Sokullu Mehmed Paşa'nın vefatından sonra, III. Murad'ın saray çevresindeki musahip ve musahibeleri, hasodabaşısı, diğer vezirlerle birlikte Osmanlı eliti parçalanmış görünmektedir. Bâkî belki de Sokullu'nun himayesindeki eski günlerine özlemle III. Murad'ı iğneleyen bir şiir yazmış olabilir.

Bâkî'nin Anadolu kazaskerliği esnasında, bazı kadılar kendisini padişaha şikâyet eder (İpşirli, 1999: 201). Bâkî de, Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin İstanbul kadısı olan kardeşi Mustafa Efendi'yi kendi yerine geçirmek için şikâyetçileri tahrik ettiğini ileri sürer. Bunun üzerine hiddetlenen Bostanzâde, Bâkî'nin dilden dile dolaşan “Meyhaneler beytü'l-harem pir-i mugân şeyhü'l-harem” mısralarıyla “Seni Yûsuf'la güzellikte sorarlarsa bana / Yûsuf'u bilmezsin ammâ seni ra'nâ bilürin” beytine dayanarak kendisine küfür isnadında bulunur. Bâkî'nin azledilerek sürgün edilmesini isteyen şeyhülislam, aksi takdirde makamından ayrılarak başka bir sultanın ülkesine gideceğini söyler (İpşirli, 1999: 270; İpşirli, 2007: 51). Bostanzâde'nin bu sözünden incinen padişah kendisini görevden alarak yerine Rumeli kazaskerliğinde bulunan Zekeriya Efendi'yi getirir. Bostanzâde Mehmed Efendi ile talebelik yıllarına dayanan bir husumeti olan padişah hocası Hoca Sadeddin Efendi'nin yardımıyla Bâkî 1000 (1592) yılında Zekeriya Efendi'den boşalan Rumeli kazaskerliğine tayin edilir. Böylelikle Bâkî yıllardan beri arzuladığı Şeyhülislamlık makamına çok yaklaşıp fakat birkaç ay sonra emekli edilir. Bütün bu aziller Bâkî'yi yıpratır, artık yaşlanan şair küsmüş bir hâlde köşesine çekilir.

Uzletteki Bâkî, 1003 (1595) yılında III. Murad'ın vefatı ve III. Mehmed'in cülusuyla bir kez daha şeyhülislamlık hayali için ümitlenmiş, yeni sultana hemen bir cülus kasidesi takdim etmiştir. Bu çabasının

karşılığında yeniden 1003 (1595) yılında Rumeli kazaskerliğine atanır. Şeyhülislamlığı elde etmek için Bostanzâde Mehmed Efendi aleyhine bazı ittifaklara dâhil olursa da başarılı olamaz ve daha önce şeyhülislamlıktan azledilmesine sebep olduğu Bostanzâde'nin etkisiyle bu defa kendisi azledilir. Bâkî, kendisini desteklemediğini düşünerek Hoca Sadeddin Efendi'ye güvenir ve Hoca Sadeddin'in eski düşmanı olan Hadım Hasan Paşa ile ittifak kurmayı tercih eder. Dahası eski hasmı Bostanzâde Mehmed Efendi ile birlikte gözden düşen Hoca Sadeddin Efendi'nin Mekke'ye sürülmesi için çalışır (İpşirli, 2007: 124). Hâmîsi Hadım Hasan Paşa'nın yardımıyla 1006 (1598) yılında üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirilir. Görüldüğü üzere Bâkî'nin ömrünün son yılları hizip mücadeleleri ile geçmiştir. Değişen ittifaklarla pozisyonunu güçlendirmeye çalışırken, karşısındaki ittifakların güçlenmesiyle zor durumda kalır.

Şekil 7. III. Mehmed döneminde saray ağı

Bostanzâde'nin vefatı üzerine Sadrazam Hadım Hasan Paşa Bâkî'nin şeyhülislam olması için çok ısrar ederse de III. Mehmed, hocası Sadeddin Efendi'yi bu makama getirir (İpşirli, 2007: 132). Bu arada hâmîsi

Hadım Hasan Paşa idam edilince Bâkî zor durumda kalarak Rumeli kazaskerliğinden istifa etmek durumunda kalır ve tekrar köşesine çekilir. Hoca Sadeddin Efendi'nin vefatıyla son bir kez daha şeyhülislamlık için ümitlenen Bâkî'nin hayallerini bu defa Sunullah Efendi yıkacaktır. Bu son hayal kırıklığı, artık iyice yaşlanmış Bâkî'nin sinirlerini harap eder ve hastalanmasına sebep olur. “Cihânun mansıb u câhî değüldür kimseye bâkî” dizelerinin sahibi büyük şair 7 Kasım 1600 (1008) tarihinde dünyaya veda eder.

Sonuç

Bâkî, Zâtî ile kurduğu bağ sayesinde genç yaşta İstanbul şiir çevrelerinde tanınmıştır. Güçlü aile bağlarından mahrum bir müezzîn çocuğu olarak ilk aşamada ilmiye kariyerine başlamakta güçlükler yaşasa da meslek hayatı boyunca şiirini beşerî sermaye olarak kullanarak sultanlar ve elitlerle güçlü himaye bağları kurmuş ve beşerî sermayesini sosyal sermayeye dönüştürmüştür. Kusursuz tekniği, temiz ve akıcı üslubu, ince işçilikli şiiri sayesinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın takdirini kazanmış ve onun desteğiyle mülâzemet almış, böylelikle kurumsal bir sermayeye de kavuşmuştur. II. Selim'in tahta çıkışıyla birlikte Hoca Ataullah Efendi'nin ilmiye pozisyonlarına müdahalesi ve aile bağlarını öne çıkarmasından olumsuz etkilenmiştir. Daha sonra Feridun Bey vasıtasıyla Sokullu Mehmed Paşa'yla kurduğu himaye ilişkisi, güvenli bir kariyere sahip olmasını sağlamıştır. III. Murad döneminde Sokullu Mehmed Paşa ve mahmîlerinin saray ağından çekilmesi ve yeni aktörlerin dâhil olmasıyla bu ağın yapısı büyük ölçüde değişmiştir. Bâkî kariyerinde çalkantılı bir döneme girmiş, kendisine yeni hâmil bulmak zorunda kalmıştır. III. Mehmed dönemi, şeyhülislam olmak arzusunda olan Bâkî için hiziip mücadeleleriyle geçmiş, nihayetinde hâmilelerini ve ikbal mücadelesini kaybetmiştir. Fakat usta şair her dönemde şiirini takdir eden destekçiler bulabilmiş, Osmanlı/Türk şiirinin geleceğine damga vurmuştur.

Kaynakça

- Atçıl, Abdurrahman (2017). *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, New York: Cambridge University Press.
- _____ (2015). “‘Osmanlı Devleti’nin Ulemâsı/Osmanlı Âlim-Bürokratlar Sınıfı (1453-1600).” *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul’un Fet-hinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, Ed. Ömer Mahir Alper-Mustakim Arıcı, İstanbul: Klasik.
- _____ (2017). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokrasi ve Ulema”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 38, s. 89-121.
- _____ (2009). “The Route to the Top in the Ottoman İlmiye Hierarchy of the Sixteenth Century.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 72, S. 3, s. 489–512.
- Beyazıt, Yasemin (2014). *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Börekçi, Günhan (2010). *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors*, Doktora Tezi, Ohio State University.
- Canım, Rıdvan (2000). *Tezkiretü’ş-Şuara ve Tabsiratü’n-Nuzama: (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1991). “Bâkî” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara: TDV Yayınları, s. 537-540.
- Donuk, Suat (2017). *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gökay, Orhan Şaik (1979). “Şair Bâkî Gençliğinde Saraç Çıraklığı Yaptı mı?”. *Journal Of Turkish Studies: In Memoriam Ali Nihad Tarlan = Türklük Bilgisi Araştırmaları: Ali Nihad Tarlan Hâtıra Sayısı*, S. 3, s. 125-133.
- Fleischer, Cornell H (1986). *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali, 1541–1600*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- İpşirli, Mehmet (1999). *Selânikî Mustafa Efendi Tarih-i Selânikî*, Ankara: TTK Yayınları.
- İpşirli, Mehmet (2007). *Tarih-i Nâimâ: Ravzatü’l-Hüseyn fî Hülasati Ahbari’l Hafıkayn*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, Hasan (2021). “Bâkî-İktidar Münasebeti ve Bu Münasebete Çok Yönlü Bir Bakış”, *Es-seyf ve’l-kalem: Şiir ve Kültürel İktidar*, Ed. M. Esat Harmanlı vd., Ankara: İKSAD Global Yayıncılık, s. 47-96.
- Kim, Sooyong (2018). *The Last of an Age: The Making and Unmaking of a Sixteenth Century Ottoman Poet*, London; New York: Routledge.

- Koşık, Halil Sercan (2014). “Bâkî’nin Arapça’dan Tercüme Mensur Bir Eseri Fezail-i Mekke Yahut el-İlam bi-Alami Beledillahi’l-Haram Tercümesi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 10, s. 131-148.
- Köprülü, M. Fuat (1986). “Bâkî”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara: MEB Yayınları.
- Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*, Ankara: TDK Yayınları.
- Macit, Muhsin (2021). *Söz Mülkünün Sultanı Baki*, İstanbul: Muhit Kitap.
- Macit, Muhsin-Hasan Kaplan (2014). “Bâkî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 20.05.2022 <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/baki>
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II-II*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (1996). “Emrî’nin Hayatı ve Edebî Kişiliği”, *Türkiyat Mecmuası*, XX. Cilt, s. 315-331.
- Şahin, Esma (2018). “Bâkî’nin Sünbül Kasidesi Şerhi”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, S. 4, s. 415-450.
- Şahin, Kaya (2013). *Empire and Power in the Reign of Suleyman, Narrating the Sixteenth Century Ottoman World*, New York: Cambridge University Press.
- Şen, Fatma Meliha (2006). “Kânûnî Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Bâkî”, *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan -IV*, S. 28, s. 183-193.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları.